

A JUGOSZLÁV SZOCIALISTA SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG ÚJ ALKOTMÁNYÁNAK ALAPVETŐ JELLEGZETESSÉGEI

---

1. A második világháború befejezésétől a mai napig eltelt időszakban (1945—1975) az összes többi szocialista országtól eltérően egyedül Jugoszláviában hoztak négy alkotmányt. Ez az időszak nem olyan hosszú, hogy igazolhatná alkotmányaink nagy számát, különösen, ha tekintetbe vesszük az évszázad elején uralkodó álláspontot, mely szerint az alkotmány viszonylag nem változó, majdhogynem állandó okmány. Igaz viszont, hogy a politikai gyakorlat megcáfolta az ember által alkotott intézmények örökkévalóságát hirdető eszméket. Másrészt, egy bizonyos történelmi tapasztalat alapján – különösen a francia politikai történelemnek a nagy francia forradalom (1792) alatti és az utána következő időszakából – azt a következtést lehet levonni, hogy a forradalmi átalakulások és az alkotmányok száma között bizonyos összefüggés van; ez utóbbi az előbbi következménye.

Tágabb értelemben a jugoszláv alkotmányok megerősítik azt a tételt, hogy az alkotmányok változása összefüggésben van az objektív valóságban végbemenő változásokkal, valamint azt a felfogást is, mely szerint a forradalmi átalakulások és az alkotmányok megváltoztatása között megfelelő pozitív viszony áll fenn.

Azonban a viszonylag gyakori alkotmányváltozások igazi magyarázata Jugoszlávia fejlődése lényegének és különleges társadalmi-politikai, meg eszmei megnyilvánulásainak felismerésében rejlik. Jugoszláviában, éppen úgy mint valamennyi eddigi szocialista rendszerben, a forradalom bizonyos értelemben intézményesített. Ez az intézményesítés azonban nem volt bezárt, befagyasztott, hanem „funkcionális és így nyitva állt azoknak a változásoknak a befogadására, amelyek a munkásosztály és „avantgarde”-jának erőfeszítéseiből eredtek, hogy megvalósítsák a társadalmi-politikai átalakulások céljait és lehetőségeit a szocializmus fejlődése irányában. Emellett a jugoszláv szocialista forradalom egyik jellegzetessége a jogi nihilizmussal szembeni negatív álláspont. Már a forradalom kezdetétől fogva a

szocializmust nem úgy értelmeztük és nem úgy építettük, mintha nélkülözhetné a szervezettséget és az önszabályozást, tehát a jogot. A forradalom hajnalán, de különösen az 1943-ban és 1944-ben alkotott – tehát jóval az 1946-os forradalmi alkotmány meghozatala előtt – számtalan politikai és jogi okmány alapján teljes bizonyossággal meg lehet állapítani, hogy a jugoszláv forradalom nem tette magáévá a joggal szembeni nihilizmust, hanem azon igyekezett, hogy fenntartsa és továbbvigyen egy bizonyos szimbiózist, sőt szintézist az empirizmus és a szabályozás, a munkásosztály hatalma és az alkotmányosság, a szocializmus és a jog között.

Ezek lennének az egyenkénti és sajátos tények, amelyek megvilágítják a viszonylag rövid időközökben végbemenő alkotmányváltozások jelenségét Európa egyik szocialista országában.

2. Az új alkotmány, azaz Jugoszlávia alkotmánya, amelyet a múlt évben hirdettek ki, nem teljesen új abban az értelemben, hogy lényegesen megváltoztatta volna a korábbi társadalmi-politikai és jogi berendezést és gyökeresen újat hozott volna. Ez az alkotmány elsősorban az alkotmányos reform és kodifikálás aktusa. Helyet kaptak benne azok az elvek és intézmények, amelyek az előző alkotmányokat – különösen az 1963. évi – jellemezték; ezenkívül az új alkotmánynak szerves részei lettek az 1967 és 1971 között hozott alkotmánymódosítások.

Az új alkotmány e jogi jellegzetességei egy még fontosabb jellemző vonásra mutatnak rá és ez a szocialista forradalom fejlődésének és megvalósulásának, illetve állandósultságának kérdése. Az 1974-es alkotmány a szocialista forradalom folytonosságának aktusa, kifejezője, meg igazolása azoknak az intézményeknek és értékeknek, amelyek ezt a forradalmat jellemzik, biztosítják és ugyanakkor bírálják és felülműlják. Ezek a következők: a termelőeszközök társadalmi tulajdona; az állami és gazdasági apparátus decentralizálása és demokratizálása (ami fokozatosan a munkásönigazgatás szintjére emelkedik); a föderalizmus mint a nemzetek és nemzetiségek együttes és egyenjogú életének kerete, illetve több még ennél is.

Az új értékek közül külön kiemelhetők: a munkásosztály vezető társadalmi és politikai helyzete – szövetségben más munkacsoportokkal; az a törekvés, hogy minden intézmény az emberből induljon ki és az ember szolgálataiban álljon; az emberi és polgári jogok széles skáláján alapuló aktív és realiztikus humanizmus; a törvény ismeretére támaszkodó társadalmi fejlődés és ezzel együtt a marxizmus és a modern kultúrának alkalmazása és térhódítása mind többek számára.

Az emberiség történelmének és sorsának futóhomokján megtett minden lépés fejlődéséhez vezethet, de ugyanakkor „félrecsúszást”, sőt visszaesést is jelenthet, ezért a forradalom folytonossága létének és megvalósításának egyik törvénye. E folytonosság biztosítása érdekében Jugoszlávia állandó-

an új kereteket és eszközöket, új biztosítékokat és utakat keres. Az alkotmány a forradalom folytonossága biztosításának alapvető eszköze.

3. Az új alkotmány koncepciója nem tér el lényegesen az 1963-ban meghozott alkotmányban első ízben elfogadott és megvalósított koncepciótól. Ez bizonyos értelemben dialektikus koncepció. Egyik alkotmány sem a fennálló állapot egyszerű regisztrálója, sem pedig a jövőben várható változások munkaterve. Az új alkotmány, éppen úgy mint az előző, egyidejűleg a szocializmus kiépítésének jogi vetülete és a szabályok és az intézmények összessége, amelyek irányítják és jelzik e program megvalósításának lehetőségét.

Ezzel összhangban az új alkotmánynak két szerves része van:

a) az első rész Jugoszlávia társadalmi és politikai berendezésének megpolitikájának alapelveit tartalmazza a szocializmusból a kommunizmusba való áttérés víziójával;

b) a második, úgynevezett normatív rész a tulajdon – és a társadalmi-gazdasági viszonyok, a hatalom és az igazgatás intézményeinek alkotmányjogi meghatározását tartalmazza a dolgozó és általában az ember öngazgatásának, sérthetetlen helyzetének és demokratikus szabadságainak alapján.

Az új alkotmány mélyebb dialektikus értelme abban van, hogy nem választja el a mostanit, a fennállót a következőtől, a jövőtől, hanem már az első történelmi pillanattól kezdve kutatja, keresi és felleli az utóbbi feltevéleit. A jövőt az alkotmány nem úgy határozza meg, mint elkerülhetlent, előre meghatározottan és végzetszerűt, hanem mint feltételeset és lehető. Ennek megfelelően az alkotmány aktív szerepet irányoz elő a társadalmi-politikai szervezetek, a Kommunista Szövetség, a Szocialista Szövetség és a Szakszervezeti Szövetség számára, a társult munkában szervezett dolgozók részére, a többi, politikai síkon szervezett és osztály- vagy hivatásos szervezetbe társult és meghatározott közös vállalkozás és együttműködés által integrált dolgozókkal együtt, nemcsak a gazdaságban, hanem a kultúra területén is.

A múlt valamennyi forradalmi alkotmányában, de némely gyökeresen új alkotmányban is, megtalálhatók a dialektikus alkotmány koncepciójának elemei, mint például az 1919-es weimari vagy az 1931-es spanyol, avagy elődjük az 1793-as montagnard-i alkotmányban. Így a szocialista országok körében hozott legújabb alkotmány is, a szocialista Kínai Népköztársaság alkotmánya, két alapvető részből áll: az egyik, a bevezető, amely Kínában a szocializmus kiépítésének elméletét és ideológiáját tartalmazza, és a másik, amely a politikai intézmények jogi megfogalmazását adja.

Ha nem is lehet teljes bizonyossággal állítani, hogy a jugoszláv alkotmány koncepciójának inspiratív hatása van, az biztos, hogy a mai napig a legnagyobb következetességgel és jogi-elméleti ambícióval valósult meg, ami

nem jelenti azt, hogy az 1974-es alkotmány mindenben megtalálta az elvek és a jogi normák közötti határvonalat, amennyiben ezt a határvonalat egyáltalán meg lehet állapítani.

4. A JSZSZK alkotmányának ez a szerkezeti felépítése abból a koncepcióból ered, amely először Jugoszlávia 1963. évi alkotmányában jutott kifejezésre. A hagyományos elmélet és a gyakorlat szerint az alkotmány kizárólag a politikai hatalom aktusa és ezáltal olyan okmány, amely ezt a hatalmat intézményesíti és szabályozza. Amikor a liberalista demokratikus – majd később a szociáldemokrata – alkotmányok szövegében helyet kaptak a polgárok jogai, a gazdasági és szociális rendelkezések, ezeket a hatalom intézményeiben vagy rajtuk keresztül juttatták kifejezésre. Ezt a tényt megerősítik azok az alkotmányok, amelyek az összes történelmi alkotmányok közül a legkevésbé etatisták, mint a francia forradalom alkotmányai, különösen a montaguard-i, továbbá a weimari és az 1931. évi spanyol köztársasági alkotmány.

Az első jugoszláv alkotmány lényegében nem tért el ettől a hagyományos koncepciótól. Azonban az öngazgatás kialakulásának hatása alatt már az 1953. évi alkotmánytörvény egy szociális-gazdasági dimenziót nyert. A korszerű alkotmányok, így az 1963. évi alkotmány is, tagadják és túlhaladják az alkotmány etatista-formalista koncepcióját. Ezek az alkotmányok olyan aktusok, amelyek intézményesítik a politikai rendszert, a hatalom szerveit és az alapvető társadalmi viszonyokat a mikrotársadalomban meg ennek mikroszervezeteiben, főleg a társult munka alapszervezeteiben. Az 1974. évi alkotmány egyben a hatalom helyzetének, felépítésének és a társadalom uralkodó öngazgatási viszonyainak, rajtuk keresztül pedig a hatalom szerkezetében kiépült öngazgatási viszonyoknak alaptörvénye.

Az első alkotmánytól eltérően az új alkotmány, minthogy magáévá tette azt a koncepciót, hogy az alkotmány alapvető társadalmi okmány, továbbment a politikai hatalom és az öngazgatás hatáskörének eszmei és jogi elhatárolása terén. E tekintetben az 1963. évi alkotmány még magában hordja a szervezeti-jogi dualizmus elemeit; az új alkotmány már túlhaladja ezt a kettősséget, megállapítva az öngazgatás elsőbbségét minden téren: a társult munka szervezeteitől, az érdek- és helyi közösségektől valamennyi társadalmi-politikai közösség képviselő-testületéig, a községtől a föderációig. Ennek értelmében lehetne azt állítani, hogy ez az első alkotmány, amely egy demokratikus öngazgatási társadalmi-politikai rendszer formáit és szerkezetét alapozta meg.

5. Az új alkotmány szerkezetének és koncepciójának a már eddig ismertett alapvető jellegzetességei is világosan rámutatnak arra a tényre, hogy az nem csak alkotmányi kodifikációs aktus, hanem olyan okmány, amely jelentős újításokat tartalmaz. A sajátos elméleti és jogi újítások közül ki-
tűnnek a következők:

a/ a „politikai állam” túlhaladása a munkásosztálynak mint politikai szubjektumnak megszilárdítása révén és az öngazgatású szocialista társadalom eszméjének vezető szerephez jutása és intézményesítése által, annak a feltüntetésével hogy az „abszolút politika” és a klasszikus államiság elhalásával a munkásokat és más dolgozókat, valamint a polgárokat nem lehet megfosztani az állam meghatározott szerepétől és eszközeitől, de azzal a feltétellel, hogy ezek társadalmi, öngazgatási felügyelet alatt álljanak;

b/ a decentralizált öngazgatású föderalizmus, amely a köztársaságokon és tartományokon mint a nemzetek és nemzetiségek szuverén, illetve autonóm politikai alakzatainak alapszik, ennek az alapnak szerves részét képezi az összes alkotmány-politikai szubjektumok aktív és egyenjogú szerepe a föderáció hatáskörében és részvétele a döntéshozatalban, ideértve a köztársaságok és tartományok felelősségét is ebben a döntéshozatalban;

c/ a munka, a termelés és a döntéshozatal szervezetei egész sorának alkotmányos kialakítása, amelyekben keresztül nemcsak az öngazgatás, hanem maga a társadalmi-politikai berendezés alapja is kifejezésre jut; ezek a viszonylag új szervezetek: a társult munka alapszervezetei és más szervezetei, az öngazgatási szervezetek és közösségek, valamint az öngazgatású kommunák;

d/ annak a meghatározása, hogy az öngazgatás összetett társadalmi-politikai, kulturális és erkölcsi viszony, ami azt jelenti, hogy magában foglalja nemcsak a jogot és az autonómiát, hanem a kötelezettségeket, a felelősséget, a szolidáris döntéshozatalt és az integrációs folyamatokat is;

e/ az a tény, hogy egy alkotmányba először kerülnek ökológiai elvek – különösképpen néhány alapvető „környezetjog” – amelyek az új alkotmány modernségét és társadalmi hatékonyságát fejezik ki.

6. Az alkotmányok meghozatalának módját tekintve a társadalomtörténetben több változatot különböztethetünk meg: ajándékozott és eltulajdonított alkotmányok; a megosztott hatalom és a társadalmi osztályok képviselői meg a politikai tényezők kompromisszumának alkotmányai; az alkotmány mint döntőbíró a hatalom és a polgárok között, elsősorban a hatalom, illetve az uralkodó társadalmi osztály javára, ami jellemzője a burzsoá-demokratikus rendszereknek.

Jugoszlávia új alkotmánya egy új időszakot nyit meg, amelyben az alkotmány a munkások és a dolgozók, valamint a polgárok öntézményesítésének aktusa. Ez az öntézményesítés nemcsak és nem is elsősorban az alkotmány meghozatalának módjában mutatkozik meg. Hasonlóan az eddigiekhez, Jugoszlávia új alkotmányai is előzőleg közvitán voltak a legszélesebb nyilvánosság előtt. Mind az 1963. évi alkotmány, mind az új alkotmányok esetében is a közvita nem pusztán plebiszcitáris eljárás volt. Ellenkezőleg ez mindinkább részvételt, sőt tágabb értelemben vett alkotó hozzájárulást jelentett, mivel a polgárok hatalmas tömege vett részt az elő-

terjesztett megoldások felülvizsgálásában, amelyeket bíráltak is. Ebből a nyilvános, demokratikus és kritikai vitából – amelyben Marx, ahogy azt Engels állítja, a szocializmus és a demokratizmus lényegét látta – fakadtak azok az álláspontok és sugalmazások, amelyek jelentős számban helyet kaptak az új alkotmány szövegében.

Emellett az öntézményesítés kifejezésre jutott azon alkotmányos elvek és rendelkezések többségében, amelyek az öngazgatás és intézményeinek kialakítására vonatkoznak. Az öngazgatás, az alkotmány tételes normái szerint, nem egyes társadalmi csoportok érdekében kialakult hatalmi részterületek delegációja, hanem a dolgozó és a polgár szuverenitásának helyreállítása olyan intézmények és viszonyok által, amelyeket ő maga teremt meg és ellenőriz.

Az öntézményesítés e két jellemzője megerősíti Marx tételét, hogy az alkotmány, amennyiben demokratikus és szocialista, a népek önmeghatározásának aktusa.

Rezime

Osnovne karakteristike novog ustava SFRJ;

Jugoslavija je jedina od svih socijalističkih zemalja koja je u periodu od svršetka drugog svetskog rata do danas donela četiri ustava. Ovaj veliki broj ustava u ovom relativno kratkom periodu je odraz njene stvarnosti u pokretu i njenih specifičnih društveno-političkih i idejnih manifestacija, a ujedno potvrđuje shvatanje da između revolucionarnih preobražaja i broja ustava postoji uzajamni međusobni odnos, jer ovo drugo je posledica prvog.

U Jugoslaviji revolucija je u određenom smislu institucionalizovana, ali ova institucionalizovanost nije bila zatvorena, već je bila „funkcionalna” i time otvorena prema promenama koje su nastale naporima radničke klase i njene avangarde, da ostvari ciljeve društveno-političkih preobražaja u pravcu socijalizma. Pored toga, za jugoslovensku socijalističku revoluciju karakterističan je negativni stav prema pravnom nihilizmu.

Ustav od 1974. godine je akt i izraz kontinuiteta socijalističke revolucije i potvrde onih institucija i vrednosti koje tu revoluciju odlikuju, garantuju je i istovremeno kritikuju i prevazilaze. Od ovih institucija možemo istaći: društvenu svojinu na sredstvima za proizvodnju; decentralizaciju i demokratizaciju državnog i privrednog aparata, koja se postepeno podiže na nivo radničkog samoupravljanja; federalizam kao okvir zajedničkog i ravnopravnog života naroda i narodnosti A između novih vrednosti naročito se ističu: vodeći društveni i politički položaj radničke klase; nastojanje da sve institucije polaze od čoveka i služe mu; aktivistički i realistički humanizam.

Novi Ustav je istovremeno pravni izraz jedne projekcije izgradnje socijalizma i skup pravila i institucija koji usmeravaju i beleže mogućnost ostvarivanja tog programa. Shodno tome Ustav ima dva osnovna strukturalna dela: deo, posvećen osnovnim načelima društveno-političkog uređenja Jugoslavije, uz viziju prelaska iz socijalizma u komu-

nizam; i normativni deo, koji sadrži ustavno-pravno određivanje svojine i društveno-ekonomskih odnosa institucija vlasti i upravljanja, na osnovama samoupravljanja i neprikosnovenog položaja i demokratskih sloboda radnog čoveka i čoveka uopšte.

Ovakva struktura Ustava proizlazi iz njegove koncepcije koja je prvi put izražena u Ustavu od 1963. godine. Ali dok taj Ustav nosi u sebi elemente organizaciono-pravnog dualizma, dotle novi Ustav prevazilazi ovaj dualizam i utvrđuje originalnost i primat samoupravljanja i njegovih razvijenih oblika, od organizacije udruženog rada, interesnih i mesnih zajednica do skupštine svih društveno-političkih zajednica, od opštine do federacije.

Novi Ustav nije samo akt ustavne kodifikacije, već je i ustavni akt koji sadrži značajne teorijske i pravne inovacije.

Pre svega, novi Ustav izražava prevazilaženje „političke države” utvrđivanjem i institucionalizovanjem radničke klase kao političkog subjekta i ideološkog hegemonu samoupravnog socijalističkog društva. Utvrđuje decentralizovani i samoupravni federalizam koji se zasniva na republikama i pokrajinama kao suverenim, odnosno autonomnim političkim formacijama naroda i narodnosti. Konstituiše nove organizme rada, proizvodnje, života i odlučivanja, kao što su osnovne i druge organizacije udruženog rada, samoupravne organizacije i zajednice, samoupravna komuna. Određuje samoupravljanje kao kompleksni društveno-politički, kulturni i moralni odnos. Unosi prvi put u jedan ustav pojedine ekološke principe.

Sa gledišta stvaranja ustava, novi Ustav otvara jednu novu fazu istorije ljudskog društva, a to je faza ustava kao akta samoinstitucionalizovanja radničke klase, radnih ljudi i građana. Nacrt Ustava je bio na javnoj diskusiji u kojoj su učestvovali mase građana, koje su verifikovale ili kritikovale predložena rešenja ili davale nove predloge, od kojih mnoge su i usvojene. Prema Engelsu, Marx je u ovome video suštinu socijalizma i njegovog demokratizma.

Prema izričitim ustavnim normama samoupravljanje je uspostavljanje suvereniteta radnog čoveka i građanina putem institucija i odnosa koje on sam stvara i kontroliše.

Summary

The basic features of the new constitution

Yugoslavia is the only socialist country to promulgate two constitutions in the period elapsed from the second world war. Such a number of constitutions' in a comparatively short period' reflects the ever changing reality as well as the specific socio-political and ideological proceedings, at the same time it confirms the conception that between the revolutionary changes and the number of constitutions there is a mutual interrelation, since the latter is the direct result of the former.

In Yugoslavia the revolution is, in a sense, institutionalised, however this institutionalism is „functional”, that is to say, open to the changes created by the efforts of the working class and its vanguard aiming to realize the socio-political changes required in the interest of socialism. Besides the Yugoslav revolution has always had a characteristically disapproving attitude towards judicial nihilism.

The Constitution of 1974 is an act and expression of the continuity of the socialist revolution and the reaffirmation of those institutions and values that characterize that revolution, safeguarding, criticising and surpassing it at the same time. Among these institutions we can single out the public ownership over the means of production, the

decentralization and democratization of the economy and the state apparatus aiming to achieve the level of workers' selfmanagement, federalism providing room for the undivided life of all Yugoslav peoples and nationalities, enjoying full equality of rights. Amongst the new values, particularly worth noting, is the leading role of the working class in the socio-political life, the efforts aiming to make the individual the starting point of those institutions which have the sole objective of serving his interests; the active and realistic humanism.

The new Constitution is at the same time a judicial expression of a project, promoting the development of socialism, and a cluster of rules and institutions safeguarding and recording the possibilities of the fulfilment of this project. In keeping with this the Constitution has two basic constituents: the one dedicated to the basic principles of the socio-political order, having in constant view the transfer of socialism into communism; the other, legislative portion, containing the determination of property and the socio-economic relations of government and management, according to the principles of self management and the inviolable status and democratic freedoms of the working man and men in general.

Such structure of the Constitution is originating from the conception formulated in the Constitution of 1963. While that Constitution still had elements of organizational and judicial dualism, this new Constitution overcomes this dualism and confirms the priority of selfmanagement, and its fully developed forms starting from the organizations of associated work, communities of common interest and local communities to the assemblies of the socio-political communities based on territorial units, from municipalities to the federation.

The new Constitution is not only an act of constitutional codification, but also a constitutional act containing significant theoretical and judicial innovations.

Above all the new Constitution shows that the phase of a „political state“ is over and done with, by the establishment and confirmation of the working class as a political agent and highest ideological authority in social selfgovernment. It confirms the decentralized and selfmanaging federalism based on republics and provinces as sovereign, autonomous units of Yugoslav peoples and nationalities. It constituted new organs of work, like the basic organizations of associated work, selfmanaging organizations and communities, and the selfmanaging municipality. It defines selfmanagement as a complex socio-political, cultural and moral interrelation. For the first time it makes provision for certain environmental principles.

The creation of the new Constitution opens a new phase in the history of mankind the phase of selfinstitutionalized working class, working people and citizens. The draft text of the constitution was submitted for public discussion. It had been widely discussed, criticized and examined, new solutions and suggestions had been put forward, most of which were later approved. According to Engels, this is exactly the way Marx had seen the essential qualities of socialism and social democracy.

According to the explicit constitutional provisions selfmanagement is the reestablishment of the sovereignty of the working man and citizen by means of institutions and relations created and controlled by himself.